

Ryszard Czekalski

W poszukiwaniu współczesnego ujęcia katechetyki

Studia Katechetyczne 9, 11-30

2013

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. RYSZARD CZEKALSKI
WYDZIAŁ TEOLOGICZNY
UNIwersYTETU KARDYNAŁA STEFANA WYSZYŃSKIEGO
WARSZAWA

W POSZUKIWANIU WSPÓŁCZESNEGO UJĘCIA KATECHETYKI

Katechetyka¹ jest dziedziną teologii pastoralnej, zajmującą się naukową refleksją nad katechezą, katechizacją i chrześcijańskim wychowaniem do dojrzałej postawy wiary². Mimo tego, że sama katecheza jest działalnością sięgającą początków chrześcijaństwa, to nie można powiedzieć tego samego o katechetyce, która powstała i ukształtowała się na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci³. Najważniejszymi czynnikami kształtującymi pojęcie i rozwój katechetyki był aktualny stan refleksji teologii pastoralnej, do której zaliczano katechetykę, sytuacja i samoświadomość Kościoła, jego potrzeby duszpasterskie oraz funkcjonująca w danym czasie mentalność⁴. Decydującym czynnikiem kształtującym koncepcję katechetyki był rozwój pojęcia i rozumienia natury samej katechezy. Jak słusznie zauważył ks. R. Murawski „w zależności od tego, jak w danym okresie rozumiano naturę katechezy, tzn. jakiej udzielano odpowiedzi na pytanie: czym w swej istocie jest katecheza? – kształtowała się także odpowiednia koncepcja katechetyki”⁵.

Początki katechetyki sięgają końca XVIII wieku. Od tego czasu dostrzegamy niustanny jej rozwój. Sięgając syntetycznie do jej początków oraz analizując

¹ Brak jest całościowego opracowania, które przedstawiałoby historię i rozwój katechetyki. Istnieją jedynie rozproszone badania w tym zakresie, które znajdują się w różnego typu opracowaniach książkowych i artykułach. Zostaną one wykorzystane w niniejszej refleksji. Zob. R. Czekalski, R. Murawski, *Bibliografia katechetyczna 1996-2000*, Warszawa 2002, s. 35-37; R. Czekalski, *Bibliografia katechetyczna 2001-2010*, Warszawa 2012, s. 88-93. W opracowaniu niniejszego artykułu wykorzystano głównie prace: zob. tenże, *Katecheza komunikacją wiary. Studium z katechetyki fundamentalnej*, Płock 2006, s. 26-47.

² M. Majewski, *Katechetyka*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 8, (red. naczelny B. Migut), Lublin 2000, kol. 1021.

³ E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, Warszawa 2003, s. 11.

⁴ Zob. R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, „Studia Pastoralne” 1 (2005), s. 69.

⁵ Zob. tamże, s. 69-70.

literaturę katechetyczną ostatnich dwóch wieków, łatwiej można wskazać jej współczesne ujęcie. Bez sięgnięcia do historii i dostrzeżenia rozwoju myśli katechetycznej nie można zrozumieć współczesnej koncepcji katechetyki.

1. Katechetyka przełomu XVIII i XIX wieku

Początek naukowej refleksji nad katechezą wiąże się z 1774 rokiem. Wówczas to na polecenie cesarzowej austriackiej Marii Teresy wprowadzono do szkół teologicznych nauczanie katechetyki jako odrębnej dyscypliny, wchodzącej w skład teologii pastoralnej. Ks. J. Charytański, odwołując się do źródeł wyodrębnienia się katechetyki jako oddzielnej dyscypliny, w jednym z artykułów napisał: „W r. 1772 podjęto w monarchii Habsburgów reformę szkolnictwa wyższego, przede wszystkim studium teologii. Wśród przedłożonych projektów nowego układu studiów znalazło się również opracowanie F. S. Rautenstraucha, ówczesnego dyrektora studium w Pradze. Jego *Entwurf einer besseren Einrichtung theologischer Schulen* został w r. 1774 przedstawiony cesarzowej Marii Teresie i mimo sprzeciwu niektórych biskupów zatwierdzony jako obowiązujący w całej monarchii (...) nowością planu Rautenstraucha było wprowadzenie piątego roku studiów jako roku duszpasterskiego, będącego, w ujęciu wspomnianego reformatora, zakończeniem wpływającym z istoty teologii (...) W rękopisach planu Rautenstraucha homiletyka, katechetyka, liturgika i teologia pastoralna są naukami samodzielnymi, posiadają własne zasady i metody. Wszystkie razem uczą zastosowania teologii w duszpasterstwie (...). Tak więc w ostatecznym ujęciu katechetyka została uznana za dział teologii pastoralnej”⁶.

Ksiądz R. Murawski z kolei dostrzegł, że w XVIII wieku pojawiły się już pierwsze opracowania książkowe, które można uznać za odrębne i samodzielne podręczniki katechetyki. Powszechnie przyjmuje się, że podstawy naukowej, katechetyki katolickiej opracował J. B. Hirscher w podręczniku pt. *Katechetik* w 1840 roku⁷.

Katechetyka jako odrębna dyscyplina naukowa zaczęła rozwijać się pod koniec XIX wieku⁸ wraz z nowymi nurtami pedagogiczno-psychologicznymi, które

⁶ J. Charytański, *Katechetyka a teologia praktyczna*, AK 66 (1974) z. 2, s. 228-229.

⁷ Zob. R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, s. 69; por. P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 3, cz. 2, red. M. Rechowicz, Lublin 1977, s. 125-132.

⁸ Ks. J. Bagrowicz stwierdza, że teoria katechetyczna rodziła się przez wieki, od początku Kościoła. Przedstawiając zarys historii katechetyki, wskazuje na pierwsze opracowania, które trudno może wprost uznać za podręczniki katechetyki czy naukowe opracowania katechetyczne, co raczej za

znacząco przyczyniły się do głębszej refleksji nad katechezą. Ponieważ jej rozwój był w tym czasie dość zróżnicowany, trudno byłoby mówić o jakiejś jednolitej katechetyce. Z racji na jej szczególny wymiar praktyczny, katechetykę nazywano także techniką lub sztuką wychowania chrześcijańskiego. Niektórzy katechetycy utożsamiali katechetykę z katechezą, twierdząc, że teoria katechetyczna jest na wskroś przeniknięta praktyką, a praktyka zawiera najbardziej podstawową teorię. Pogląd taki został ostatecznie przewyższony i zaczęto odróżniać teorię o katechezie, czyli katechetykę, od samej katechezy jako urzeczywistnienie tej teorii. Zanim to się stało, katechetyka przeszła swego rodzaju ewolucję.

2. Etapy rozwoju katechetyki

Można wyszczególnić cztery etapy rozwoju katechetyki, a tym samym wskazać zakres materialny rozwijającej się myśli katechetycznej:

- 1) katechetykę jako metodykę nauczania religii,
- 2) katechetykę jako dydaktykę nauki religii,
- 3) katechetykę jako pedagogikę religijno-moralną,
- 4) katechetykę jako naukę teologiczną.

pierwsze próby tworzenia teorii katechezy. Autor w kolejności wymienia następujące prace katechetyczne, które uznaje za istotne dla tworzącej się teorii katechezy: *Didaché*, dzieła św. Klemensa Aleksandryjskiego (ok. 150-215), Orygenes (ok. 185-254), dzieła św. Augustyna (354-430) pt. *De catechizandis rudibus*, dzieła św. Jana Chryzostoma (ok. 350-407), św. Benedykta z Nursji (ok. 480-547), *De disciplina ecclesiastica* Hrabanus Maurusa († 859), *Tractatus de parvulis trahendis ad Christum* Jeana Gersona (1363-1429), *Biblioteca selecta, qua agitur de ratione studiorum* Antonio Possevina (1533-1611). W XVII wieku do rozwoju naukowej refleksji nad katechezą przyczynili się francuscy duchowni opracowujący komentarze do nauczania religijnego: Fleury (1540-1723), Bossuet (1627-1704), Pouget (1666-1723), Mésenguy (1677-1763). Ze znaczących dzieł niemieckich autorów ks. J. Bagrowicz wymienia opracowanie nt. podstaw psychologicznych dydaktyki katechetycznej M. I. Schmidta *Methodus tradendi prima elementa religionis sive catechizandi* (1769) oraz opracowanie nt. łączenia systemu wykładowego (akroamatycznego) z metodą zadawania pytań (sokratyczna) B. Galury *Grundsätze der sokratischen Katechisiermethode* (1793). J. I. Felbiger (1724-1788), A. Gruber (1763-1835) i J. B. Hirscher (1788-1865) zwracali uwagę na podstawy teologiczne, szczególnie historię zbawienia jako zasadę konstrukcji katechetyki. Niestety, ich sugestie nie zostały zaakceptowane w tamtym neoscholastycznym ujmowaniu teologii. Bardziej zaś na kształt teorii katechezy wywarły wpływ prace niemieckiego jezuita J. Deharba (1800-1871). Zob. J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka. Podobieństwa i różnice*, w: *Abyśmy podtrzymywali nadzieję*. Księga Jubileuszowa ku czci ks. prof. Romana Murawskiego SDB, red. P. Tomasik, Warszawa 2005, s. 42-43.

2.1. Katechetyka jako metodyka nauczania religii

Analizując katechetyczny dorobek naukowy XIX wieku, można stwierdzić, iż pierwszy etap rozwoju katechetyki związany był z metodyką nauczania religii. Rozwój myśli katechetycznej w tym zakresie szedł w parze z rozwijającym się wówczas ruchem katechetycznej odnowy. Ukształtował on tzw. metodę monachijską, określaną jako ruch odnowy formalno-metodycznej⁹. Metoda monachijska opierała się na systemie dydaktycznym nauk świeckich, określanym teorią stopni formalnych.

Na grunt katechezy metodę monachijską „przeniósł” katecheta i kaznodzieja z Monachium ks. H. Stieglitz (1868-1920). Jego powszechnie uważa się za twórcę metody monachijskiej. Następnie metodę tę ulepszyli: O. Willmann (1839-1920), A. Weber (1868-1947), J. Pichler (1860-1927), W. Pichler (1862-1938)¹⁰.

Katechetyka na przełomie XIX i XX wieku zajmowała się głównie refleksją nad modelem katechezy, który był związany z metodą monachijską. W katechezie opartej na metodzie monachijskiej postulowano odstąpienie od tekstu katechizmu. Proponowano realizować katechezę według następujących po sobie stopni. Wyróżniono pięć stopni, które nazwano stopniami formalnymi:

- 1) przygotowanie (wprowadzenie) uczniów do pracy;
- 2) wykład, czyli poglądowe przedstawienie nowego materiału za pomocą opowiadania, obrazu, wykresu;
- 3) wyjaśnienie (pogłębienie) przekazanej prawdy katechizmowej;
- 4) streszczenie, czyli syntetyczne zebranie treści;
- 5) zastosowanie, czyli aplikacja prawdy religijnej w życiu¹¹.

⁹ Jeśli chodzi o genezę powyższej koncepcji katechetyki, związanej z metodycznym ujęciem - jak stwierdza ks. F. Błachnicki - to dzisiaj, po źródłowych i wnikliwych studiach pastoralno-historycznych F. X. Arnolda, nie ulega już wątpliwości, że jest ona inspirowana przez antropocentryczne i racjonalistyczne prądy epoki oświecenia. F. Błachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, Lublin 1970, s. 11-12.

¹⁰ Teoria stopni formalnych została wypracowana przez J. F. Herbarta (1776-1841), a następnie udoskonalona przez T. Zillera (1817-1882) i W. Reina (1847-1929). Stanowiła ona schemat, według którego przebiegał tok nauczania lekcyjnego. W polskiej dydaktyce świeckiej propagatorami herbartowskiej teorii stopni formalnych byli tacy pedagodzy, jak: J. W. Dawid (1859-1914), B. Nawroczyński (1882-1974), K. Sońnicki (1883-1976). Zob. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, Warszawa 1987; tenże, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, Kraków 1990. Syntetyczne opracowanie na temat metodyki nauczania w pierwszej połowie XX wieku znajdziemy w artykule: R. Czekalski, *Metody nauczania katechetycznego w pierwszej połowie XX wieku*, w: *Dydaktyka w służbie katechezy*, red. S. Dziekoński, Kraków 2002, s. 88-95.

¹¹ R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, AK 71 (1978) z. 417, s. 54.

Metoda monachijska, opierająca się na stopniach formalnych, dość szybko przeniknęła na grunt polskiej refleksji katechetycznej. Przyczynili się do tego przede wszystkim ks. Walenty Gadowski (1861-1956) oraz ks. Zygmunt Bielawski (1877-1939)¹². Pierwszy z nich opracował, na podstawie zdobytych dydaktycznych niemieckich pedagogów i katechetyków, własną metodę nazwaną metodą psychologiczną. Metodę tę określano również jako *Gadowskische Methode*¹³. Był to pięciostopniowy schemat katechezy, nawiązujący do wypracowanego układu stopni formalnych:

- 1) przygotowanie (*praeparatio*);
- 2) pogląd (*perceptio*);
- 3) wykład (*propositio*);
- 4) pogłębienie (*explicatio*);
- 5) zastosowanie (*applicatio*)¹⁴.

Ks. W. Gadowski, zgodnie z ówczesnymi tendencjami dydaktycznymi, eksponował znaczenie poglądu. Sugerował dłuższe zatrzymanie się na nim np. przez opowiadanie, którego nie należało wiązać z wykładem. Wykład zaś przesunął na stopień trzeci, którego zadaniem było sformułowanie odpowiednich pojęć. Na czwartym stopniu umieścił wyjaśnienie, natomiast na piątym zastosowanie¹⁵. Krytyczne uwagi cytowanego katechetyka pod adresem metody monachijskiej dotyczyły sprowadzenia jej do jednego tylko toku postępowania, a mianowicie do sposobu naprowadzającego. Opowiadał się on za podwójnym tokiem nauczania: naprowadzającym i objaśniającym (egzegetycznym)¹⁶.

¹² W. Kubik, *Ksiądz Walenty Gadowski (1861-1956). Ksiądz Zygmunt Bielawski (1877-1939)*, w: *Sto lat polskiej katechezy. Wkład wybitnych polskich katechetyków w odnowę i rozwój polskiej katechezy*, red. R. Czekalski, Kraków 2001, s. 11-35.

¹³ Metoda ks. W. Gadowskiego znalazła uznanie wśród najwybitniejszych przedstawicieli metody monachijskiej, takich jak O. Willmann, A. Weber, H. Stieglitz i inni. Zob. M. Pfliegler, *Der Religionsunterricht*, t. 3: *Die Methodik der religiösen Bildung*, Innsbruck-Wien-München 1935, s. 204. W Polsce metodę monachijską w ujęciu ks. W. Gadowskiego nazywano także „metodą Dwutygodnika”, głównie z tej racji, iż na łamach ówczesnego pisma katechetycznego, jakim był „Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski”, zapoznawano katechetów z nową metodą nauczania. Zob. R. Czekalski, *Czasopisma katechetyczne w Polsce w okresie międzywojennym*, „Miesięcznik Pastorski Płocki” 82 (1997) nr 12, s. 543-550; por. R. Niparko, *Dzieje Miesięcznika Katechetycznego i Wychowawczego*, w: tenże, *Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy 1911-1939. Bibliografia zawartości*, Poznań 2000, s. 9-11.

¹⁴ W. Gadowski, *Stopnie lekcji*, „Dwutygodnik Katechetyczny i Duszpasterski” 12 (1908), s. 370-375; 13 (1908), s. 23-26; 13 (1909), s. 401-404; 447-451, 624-627, 680-683; 14 (1909), s. 158-162, 198-203; por. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, s. 48.

¹⁵ Por. P. Poręba, *Dzieje katechetyki*, s. 146.

¹⁶ Zob. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, s. 53-57; por. J. Stala, *Pedagogiczne propozycje J. F. Herbarta w refleksji ks. Walentego Gadowskiego*,

Ksiądz Z. Bielawski z kolei zmodyfikował tradycyjny przebieg katechezy oparty na pięciu stopniach formalnych. W metodzie monachijskiej, obok trzech głównych stopni przyswajania pojęć tj. wykład, wyjaśnienie, zastosowanie, wypracował dziewięć stopni pośrednich, zwanych podstopniami¹⁷.

Oprócz wymienionych dwóch polskich katechetyków, którzy upowszechniali i modyfikowali metodę monachijską, a tym samym rozwijali ówczesne rozumienie katechetyki, można wymienić też wielu innych polskich katechetyków. Niektórzy z nich w tytułach swoich dzieł katechetycznych ujawniali rozumienie katechetyki i określali jej definicję lub ją precyzowali.

Ksiądz J. Krukowski, którego uważa się za autora pierwszego polskiego podręcznika katechetyki, twierdził, że katechetyka jest nauką o prawidłach nauczania ludzi, zwłaszcza dzieci, zasad wiary świętej i powinności chrześcijańskich¹⁸. Według ks. J. Bielenina katechetyka to metodyka nauczania, która podaje reguły dydaktyczne i metodyczne nauczania religii i jest umiejętnością ich stosowania¹⁹. Ksiądz S. Narajewski przez katechetykę rozumiał naukę zajmującą się umiejętnym podawaniem prawideł i reguł w nauczaniu dzieci prawd religijno-moralnych²⁰. Ksiądz T. Łękawski twierdził, że katechetyka jest umiejętnością podającą w nauczaniu religii prawidła czerpane z rozumu i doświadczenia. Tymi prawidłami są zasady logiczne i psychologiczne²¹. Podobnie określał katechetykę ks. S. Krzeszkiewicz, który nazywał ją sztuką potrzebną w nauczaniu, a więc i w nauce religii, z konieczną znajomością psychologii i doświadczenia²².

w: *Wkład ks. Walentego Gadowskiego (1861-1956) w rozwój katechetyki*, red. J. Stala, Kraków 2006, s. 124-127.

¹⁷ Ksiądz Z. Bielawski proponował zastosowanie zasady pogładowości. W wyjaśnieniu zaś wyróżnił następujące podstopnie: 1) abstrahowanie pojęcia z poglądu za pomocą oddzielenia cech istotnych od przypadkowych; 2) zebranie cech istotnych, czyli utworzenie pojęcia; 3) uogólnienie pojęcia przez wyjaśnienie wewnętrzne (osiągane za pomocą refleksji) i zewnętrzne (wyjaśnienie poszczególnych słów i zdań); 4) tworzenie pojęć pewnych (za pomocą dowodzenia i „zbijania” zarzutów); 5) koncentracja logiczna, czyli połączenie nowego pojęcia z pojęciami pokrewnymi oraz tworzenie światopoglądu. W zastosowaniu ks. Z. Bielawski wymienia następujące podstopnie: 1) konkretyzowanie prawd religijno-moralnych; 2) uzasadnienie wartości prawd i zasad religijno-moralnych; 3) prowadzenie ucznia do podjęcia decyzji, konkretnego postanowienia; 4) wykonanie postanowienia. Zob. Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna*, Lwów 1934, s. 233-374.

¹⁸ J. Krukowski, *Przewodnik teoretyczny dla katechetów czyli katechetyka katolicka*, Kraków 1877, s. 27.

¹⁹ J. Bielenin, *Katechetyka, czyli metodyczny sposób nauczania zasad najpierwszych wiary św. katolickiej*, Kraków 1889, s. 3.

²⁰ S. Narajewski, *Katechetyka w teorii i w praktyce*, Lwów 1902, s. 12.

²¹ T. Łękawski, *Katechetyka i pedagogika*, Przemyśl 1903, s. 50.

²² S. Krzeszkiewicz, *Metodyka nauczania religii*, Poznań 1921, s. 6.

Najbardziej precyzyjnie i zarazem najtrafniej odzwierciedla ówczesny stan myśli katechetycznej określenie katechetyki podane przez ks. W. Kosińskiego. Twierdził on, że „Metodyka nauczania religii w języku kościelnym nazywa się katechetyką. To zaś słowo pochodzi od greckiego czasownika „*katechein*” [...] Przez katechetykę rozumiemy planowe zestawienie naukowych zasad, którymi katecheta kieruje się przy nauczaniu i wychowaniu religijnym dzieci; albo krócej: naukowe wskazówki praktyczne, jak owocnie nauczać religii i wychowywać na dobrych chrześcijan, nazywamy katechetyką”²³. Katechetyka, według autora, powinna opierać swą refleksję na naukach pedagogicznych oraz teologii duszpasterskiej. Nauki te winny pomagać nauczycielom religii w pracy katechetycznej, na którą składają się nauczanie i wychowanie. Stąd też w zakresie refleksji katechetycznej powinny pozostać takie zagadnienia jak: przykład, karność, nagroda i kara, poznanie uczniów i ich indywidualizowanie, wychowawcze nauczanie religijne²⁴.

Konkludując, należy stwierdzić, że wprawdzie wymieniony powyższy zakres refleksji metodycznej mieści się w ramach katechetyki, ale ograniczenie się tylko i wyłącznie do samej metodyki nauczania czyniłoby z katechetyki tylko przestrzeń dla praktycznego wymiaru, pomijając jej głębszy wymiar teoretyczny.

2.2. Katechetyka jako dydaktyka nauki religii

Metoda monachijska, z jej ukierunkowaniem metodycznym, nie prowadziła jednak do pogłębionego życia religijnego dzieci i młodzieży. Na gruncie katechetyki rozpoczęto więc nowe poszukiwania w celu ulepszenia zaakceptowanej powszechnie metody monachijskiej. Nowy impuls przyszedł ponownie ze strony pedagogiki i dydaktyki świeckiej, na gruncie której pojawił się nurt pedagogiki przeżyciowej i pedagogiki „szkoły pracy”. Pierwszy, rozwijający się na kontynencie amerykańskim, nazwany został progresywizmem pedagogicznym. Drugi rozwijający się w Europie określany był mianem „nowej szkoły”²⁵.

²³ W. Kosiński, *Katechetyka czyli metodyka nauczania religii*, Radom 1931, s. 1.

²⁴ Zob. tamże, s. 2-4.

²⁵ Nurt ten poddał szczegółowej analizie ks. W. Kubik. Spośród pedagogów amerykańskich wymienia: J. Dewey – najwybitniejszy teoretyk progresywizmu pedagogicznego; W. H. Kilpatrick – twórca metody projektów; H. Parkhurst – twórczyni tzw. planu daltońskiego; J. Kennedy – twórca systemu batowskiego; A.L. Haal-Quest – twórca systemu uczenia się pod kierunkiem; C.D. Washburn – twórca planu Winnetki. Najwybitniejsi pedagodzy europejscy to: E. Key, E. Claparède, którzy jako pierwsi dążyli do reformy „szkoły tradycyjnej”; O. Decroly – twórca metody ośrodków zainteresowań; K. Linke – twórca tzw. nauczania łącznego; H. Rowid – twórca „szkoły twórczej”; G. Kerschensteiner – twórca „szkoły pracy”; W. Dilthey – twórca pedagogiki kultury; P. Petersen – twórca planu jenajskiego. Zob. W. Kubik, *Rozwój myśli dydaktycznej w polskiej literaturze katechetycznej w latach 1895-1970*, s. 62-79.

Korzystając z dorobku pedagogiki przeżyciowej i dydaktyki ogólnej starano się na nowo odkryć prawdę, że dziecko przyswaja sobie najlepiej pewne treści i wartości przez czynne działanie. Skoncentrowano się na poszukiwaniu takich działań, aby wzbudzić u dziecka jego naturalną aktywność i twórczość²⁶.

Dotychczasowa metodyka nauczania religii poszerzona została o dodatkowe zagadnienia wchodzące w zakres dydaktyki. Tym samym zaczęto identyfikować katechetykę z dydaktyką nauczania religii. „Dydaktyka – jak stwierdził ks. J. Dajczak – jest nauką o zagadnieniach związanych z nauczaniem. Jej nazwa pochodzi od Jana Amosa Komeńskiego, pedagoga czeskiego z XVII w. Nie jest ona samodzielną nauką, lecz częścią pedagogiki. Dzieli się na dydaktykę ogólną i szczegółową. Ogólna zajmuje się przedstawieniem układu spójnego współzależnych od siebie najogólniejszych zasad i prawideł nauczania. Szczegółowa metodyka nauczania rozprawia natomiast o zastosowaniu tych zasad do poszczególnych gałęzi nauczania z uwzględnieniem swoistych cech strukturalnych każdej wiedzy w programach nauki szkolnej”²⁷. W świetle tak rozumianej dydaktyki ks. J. Dajczak podał następującą definicję katechetyki: „Katechetyka jest nauką o podstawach metodycznych, psychologicznych i przeżyciowych katechezy, o jej budowie wewnętrznej i celach, które ona zamierza osiągnąć szczególnie w dziedzinie wychowania chrześcijańskiego”²⁸. Problematykę tak rozumianej katechetyki według autora stanowią:

- 1) dydaktyka ogólna i szczegółowa;
- 2) dzieje katechezy;
- 3) osobowość katechety;
- 4) duszpasterstwo katechetyczne.

Dokonując oceny przedstawionej koncepcji katechetyki, należy stwierdzić, że na gruncie teorii ks. J. Dajczak opowiadał się za katechetyką jako częścią pedagogiki i proponował, by ona wypracowała zasady wychowania chrześcijańskiego. W rzeczywistości mimo wszystko traktował ją jako dydaktykę zajmującą się podstawami, procesem i zasadami nauczania religii. Uważał on, że katechetyka powinna włączyć się w nurt badań dydaktycznych, przenieść ich zdobycze na teren katechetyki, umiejętnie uwzględnić je w katechezie, a przede wszystkim się z nią identyfikować. W ten sposób ujęta katechetyka, zamiast rozpraszać się na wielu zagadnieniach, skoncentruje się przede wszystkim na nauczaniu i pogłębi przedmiot swoich zainteresowań²⁹.

²⁶ Zob. R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, s. 56-57.

²⁷ J. Dajczak, *Katechetyka*, Warszawa 1956, s. 9.

²⁸ Tamże, s. 10.

²⁹ Por. M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, Lublin 1981, s. 21.

W okresie międzywojennym nowe myśli dydaktyczne rozwijające się w pedagogice świeckiej starano się z różnym skutkiem przenosić na teren katechetyki. Należy jednak powiedzieć, że czyniono to w sposób niepełny i wybiórczy, kierując się zasadą, że należy z każdej metody brać jedynie to, co najlepsze i stosować w pracy katechetycznej³⁰. Głównie koncentrowano się na idei „szkoły pracy”, w której starano się dowartościować czynne działanie dziecka w przyswajaniu sobie treści religijnych. Zwracano uwagę na aktywność i twórczość dziecka. Postulowano urozmaicenie lekcji przez prowadzenie rozmów z uczniami, pracę z dokumentami, wykorzystanie Pisma Świętego, tradycji, liturgii, żywotów świętych. Chodziło o to, jak napisał ks. R. Murawski, „aby uczeń podczas lekcji brał żywy udział i czerpał radość z tego, że także i on może się przyczynić w jakimś stopniu do rozpracowania materiału lekcji”³¹. Zwracano też uwagę na kształcenie charakteru. Dostrzeżono etapy rozwoju religijnego dziecka. Dowartościowano element przeżyciowy występujący na katechezie. Idea „szkoły pracy” znalazła swe odzwierciedlenie nie tylko na katechezie szkolnej, ale także w rozwijających się pręźnie organizacjach dziecięcych, młodzieżowych i dla dorosłych, przede wszystkim w Akcji Katolickiej³².

W Polsce omawianym kierunkiem zainteresowali się tacy katechetycy, jak: W. Gadowski³³, Z. Bielawski³⁴, W. Kosiński³⁵, J. Roskwitalski³⁶. Niektórzy spośród polskich katechetyków obok preferowanej idei „szkoły pracy” opowiadali się także za innymi kierunkami. Ksiądz J. Rychlicki był na przykład zwolennikiem metody „uczenia się pod kierunkiem”. Sądził on, że metoda ta daje uczniom większą możliwość przedstawienia swoich wątpliwości, postawienia pytań oraz stwarza możliwość wypowiedzenia się. Był zdania, że rozsądek katechety powinien przede wszystkim decydować, jakie prądy nowatorskie pojawiające się w dydaktyce, należy

³⁰ Por. J. Kowaliński, *Ogólnopolski Zjazd Dydaktyczny Księża Prefektów w Warszawie*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 26 (1937), s. 324.

³¹ R. Murawski, *Etapy rozwoju katechezy*, s. 57-58.

³² Zob. W. Jasiński, *Nauczanie religii w duchu Akcji Katolickiej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 22 (1933), s. 155-159; H. Weryński, *Organizacje religijne w szkole powszechnej*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 21 (1932), s. 220-239; por. R. Czekalski, *Metody nauczania katechetycznego w pierwszej połowie XX wieku*, s. 96-97.

³³ W. Gadowski, *Źródłowe nauczanie religii*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 20 (1931), s. 1-4.

³⁴ Zob. Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna*, s. 220-227.

³⁵ Zob. W. Kosiński, *Katechetyka czyli metodyka nauczania religii*, s. 129-136.

³⁶ Zob. J. Roskwitalski, *Szkoła pracy w nauczaniu religii*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 17 (1928), s. 115-132, 209-220, 382-390; tenże, *Szkoła twórcza w nauce religii*, Grudziądz 1932.

zastosować w katechezie, a jakie nie³⁷. Metodę projektów, uznaną za życiową, bliską temu co uczeń spotyka na co dzień, popularyzowali dwaj autorzy: B. Pagowski i W. Jasiński³⁸. Pierwszy z nich był ponadto zwolennikiem nauczania łącznego³⁹.

Idee dydaktyczne powiązane z psychologią i pedagogiką, znajdowały swe odzwierciedlenie w praktyce katechetycznej. Pojawiło się wiele nowych i konkretnych metod pracy na lekcji religii. Największą popularnością cieszyły się takie metody aktywizujące, jak: malowanie, rysowanie, pisanie, modelowanie, dramatyzacja, praca nad tekstami. Dzięki nim uczniowie sami powinni odkrywać etyczne czy liturgiczne wartości analizowanych tekstów, samodzielnie dostrzegać problemy, rozwijać prawdy katechizmowe, podawać motywy, porządkować i systematyzować przeczytaną treść w jedną całość na podstawie wielu tekstów biblijnych i dokumentów Kościoła. Proponowano, aby uczniowie zapoznawali się z literaturą i czasopismami religijnymi. Oprócz aktywności zewnętrznej dydaktycy postulowali także aktywizowanie wewnętrzne polegające na wprowadzeniu podczas nauki religii modlitwy i refleksji⁴⁰.

Podsumowując, należy stwierdzić, że katechetyka pojmowana jako dydaktyka nauki religii w stosunku do metodyki religii była o wiele bogatsza i bardziej pogłębiona naukowo. Jak stwierdza ks. M. Majewski odnosiło się jednak wrażenie, że tak ujęta katechetyka pomimo pierwszych ciekawych prób innowacyjnych, w dalszym ciągu niewiele liczyła się ona z życiem katechizowanego, natomiast wielką wagę przywiązywała do teoretycznych zasad i całości systemu nauczania⁴¹.

2.3. Katechetyka jako pedagogika religijno-moralna

J. Göttler jako pierwszy nazwał katechetykę pedagogiką religijno-moralną. Postulował on uwzględnienie w nauce religii idei „szkoły pracy” oraz zwrócenie większej uwagi na metodę aktywizacji i budzenie przeżyć religijnych wśród

³⁷ J. Rychlicki, *Metoda pod kierunkiem a nauczanie religii*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 25 (1936), s. 443-451; 26 (1937), s. 5-14; zob. też W. Wyrwiński, *Uczenie się pod kierunkiem w szkole powszechnej*, „Przyjaciel Szkoły” 12 (1933), s. 354-362.

³⁸ Zob. B. Pagowski, *Wrażenia z kursu metodycznego w Warszawie*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 22 (1933), s. 162-169; tenże, *Z kursu katechetycznego w Krakowie*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 24 (1935), s. 348-351, 409-411; W. Jasiński, *Jak prowadzić lekcje religii nowoczesną metodą projektów*, „Miesięcznik Katechetyczny i Wychowawczy” 26 (1937), s. 20-27.

³⁹ Zob. B. Pagowski, *Z kursu katechetycznego w Krakowie*, s. 351; por. W. Kubik, *Zarys dydaktyki katechetycznej*, s. 24-27.

⁴⁰ R. Czekalski, *Metody nauczania katechetycznego w pierwszej połowie XX wieku*, s. 97-98.

⁴¹ Zob. M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, s. 21.

dzieci. Twierdził, że w nauczaniu religii, bardziej niż w innych przedmiotach nauczania, powinno się wykorzystywać nowe osiągnięcia dydaktyczne⁴². We Francji wprowadzono także nowe kierunki dydaktyczne. Głównie zaczęto postulować wychowanie do życia oraz wychowanie moralno-społeczne. W takim duchu opracowano pod koniec lat trzydziestych nowy katechizm dla diecezji francuskich⁴³. Nowy nurt zmierzający ku „nowemu wychowaniu” asymilowała na grunt katechetyki francuskiej M. Fargues, domagając się uwzględnienia w nauczaniu metod aktywnych, dialogu, pracy z tablicą, rysowania, śpiewania, różnego typu gier dydaktyczno-wychowawczych⁴⁴.

Najważniejszym reprezentantem katechetyki jako pedagogiki religijno-moralnej był L. Bopp, który traktował katechetykę jako pedagogikę religijną. Definiował ją jako naukę o wychowawczej, liturgicznie zorganizowanej nauce religii, której Kościół udziela religijnie niedojrzałym dzieciom i młodzieży⁴⁵. Katechetyka, jak twierdził, jest nauką pośrednią między pedagogiką a teologią pastoralną. Ma ona zakres węższy od pedagogiki, ale jednocześnie posiada ona coś więcej niż pedagogika, w której brakuje wymiaru teocentrycznego czy soteriologicznego. Katechetyka zatem według L. Boppa jest nie tylko nauką pedagogiczną, ale jest również nauką teologiczną dlatego, że jej przedmiotem materialnym jest Kościół. Tego typu ujęcie katechetyki, którą łączono nie tylko z pedagogiką, ale dostrzegano w niej również wymiar teologiczny, otwierało zupełnie nową drogę do dalszej refleksji i rozwoju myśli katechetycznej⁴⁶.

W Polsce jako pierwszy łączył katechetykę z pedagogiką religijno-moralną ks. Z. Bielawski. Pisał on m.in. „Nie ograniczyłem się jedynie do metodyki nauczania religii, ale ująłem katechetykę szerzej, jako pedagogikę religijno-moralną”⁴⁷. Tak rozumianą katechetykę określał jako „(...) umiejętność, która katechetom, posłannikom Chrystusa i Kościoła, podaje zasady naukowe wychowania młodzieży chrześcijańskiej, od najwcześniejszych lat dzieciństwa aż do okresu pełnego rozwoju jej życia religijnego”⁴⁸. W podobnym duchu definiował katechetykę ks. J. Łopot, określając ją jako „naukę podającą zasady, według których należy

⁴² Zob. J. Göttler, *Referate des Kongresses für Katechetik*, Wien 1912, t. 1, s. 4; por. H. Schilling, *Grundlagen der Religionspädagogik*, Düsseldorf 1969, s. 40-42, 75-82.

⁴³ Zob. A. Boyer, M. Charles, A. Quinet, *Catéchisme à l'usage des diocèses de France*, Tours 1938.

⁴⁴ G. Adler, *Le mouvement catéchétique*, w: *Thabor. L'encyclopédie des catéchistes*, Paris 1993, s. 60.

⁴⁵ Zob. L. Bopp, *Katechetik*, München 1935, s. 5-14.

⁴⁶ Tamże; por. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, s. 13-14.

⁴⁷ Z. Bielawski, *Pedagogika religijno-moralna*, s. 1-2.

⁴⁸ Tamże, s. 2.

prowadzić młodzież do jej dojrzałości religijno-moralnej⁴⁹. W ujęciu ks. J. Łapota, „katechetyka jest dla teologii nauką pomocniczą, praktyczną, bo wskazuje, w jaki sposób wychowawcze wartości prawdy religijnej, którą ukazuje teologia, działają na duszę ludzką i w jakich warunkach będą działać na duszę dziecka czy młodzieży. Ze względu na własne doświadczenie, jakie na wiekowej przestrzeni katechizacji zostały zebrane przy pomocy psychologii, jest gałęzią teologiczną samodzielną. Ze względu zaś na charakter wychowawczy można ją nazwać pedagogiką religijną⁵⁰”.

Pogłębioną i zarazem najbardziej trafną, na tym etapie myśli katechetycznej, definicję katechetyki, ujętą jako pedagogikę religijno-moralną, sformułował ks. J. Boczar: „Katechetyka to nauka o kościelnym katechumenacie albo spełnianiu kościelnego urzędu katechety [...] Oznacza ona sztukę nauczania, jest teorią katechezy, jak homiletyka jest teorią kazania. Katechetyka w znaczeniu dydaktyki jest jedną częścią całości. Ponieważ zadania katechetyka nie można ograniczyć do samego tylko nauczania, tj. wyboru i przeprowadzenia katechezy, lecz musi się zająć także wychowaniem chrześcijańskim, dlatego katechetykę należy rozumieć w znaczeniu szerszym, tak jak ją Kościół zawsze rozumiał. W kościelnym katechumenacie po wszystkie czasy nie tylko uczono, ale także wychowywano do życia chrześcijańskiego, to samo zadanie ma również i dzisiaj katecheta do spełnienia. Katechetyka podaje nam więc prawidła, według których niedojrzałe dzieci i młodzież prowadzi się do poznania prawd objawionych i wychowuje do życia chrześcijańskiego [...] Błądziłby katecheta, gdyby miał na oku u katechumenów tylko wiedzę, a nie dbał o sumienie, tj. gdyby troszczył się tylko, aby katechumeni znali zasady wiary, a zaniedbał kształcić u nich sumienie i życie według wiary [...] Jak wszystkie gałęzie teologii łączą się ze sobą, tak i katechetyka nie jest odosobniona, lecz styka się bliżej z praktycznymi działaniami teologii, tj. teologią pastoralną i homiletyką, nadto z naukami świeckimi, psychologią i pedagogiką. Pedagogika i katechetyka zajmuje się wprawdzie tym samym niedojrzałym dzieckiem, pierwsza jednak ma spełnić czynności ogólnoludzkie, kształci je bowiem na człowieka, druga na chrześcijanina; pierwsza prowadzi dziecko do naturalnej dojrzałości, druga do nadnaturalnej [...] Katechetyka jest częścią teologii pastoralnej. Pastoralna bowiem uczy, jak wszystkich ludzi prowadzić do Boga, katechetyka zaś uczy, jak dzieci prowadzić do Boga. Katechetyka przygotowuje na przyjęcie sakramentów, udzielanie jednak sakramentów należy do duszpasterza [...] Od homiletyki różni się katechetyka, jak kazanie od

⁴⁹ J. Łapot, *Katechetyka*, Kielce 1947, s. 10.

⁵⁰ Tamże, s. 12.

katechezy. Katecheza ma prowadzić dzieci do dojrzałości chrześcijańskiej, kazanie zaś dojrzałych dalej kształcić⁵¹.

Komentując powyższą wypowiedzi, można stwierdzić, że w rozwoju katechetyki, jako pedagogiki religijno-moralnej, należy wyróżnić trzy nurty:

- 1) nurt psychologiczny,
- 2) nurt pedagogiczny,
- 3) nurt teologiczny.

Pierwszy z nich sugeruje wykorzystanie w katechezie zainteresowań i aktywności dziecka, drugi zwraca szczególną uwagę na kształcenie sumienia, a trzeci na formację postawy chrześcijańskiej. W takim ujęciu w katechetyce można dostrzec zwrot od przedmiotu ku podmiotowi, od metod wychowawczych do procesu wychowania, od oddziaływania innych do samowychowania. Katechetyka tak rozumiana pomimo wewnętrznego powiązania z pedagogiką i swego rodzaju utożsamienia się z nią, dążyła jednocześnie do większego powiązania z teologią. Niektórzy z katechetyków, jak np. ks. J. Boczar, postrzegali ją nawet jako część teologii pastoralnej. To otwarcie się na teologię stanowi swego rodzaju przejście katechetyki od nauk antropologicznych do nauk teologicznych⁵².

Reasumując, należy stwierdzić, że refleksja katechetyczna znacząco poszerzyła zakres swoich zainteresowań, szczególnie jeśli zestawimy ją z wcześniejszymi etapami rozwoju. Ograniczanie jednak jej do wymiaru pedagogiczno-moralnego nie wyczerpuje wszystkich elementów nauczania religijnego. Stąd też okazały się konieczne dalsze badania i dalszy rozwój myśli katechetycznej.

2.4. Katechetyka jako nauka teologiczna

Katechetyka jako pedagogika religijno-moralna zmierzała w kierunku uznania jej za naukę teologiczną. Otworzyła ona niejako przestrzeń do dalszych poszukiwań, gdzie przedmiotem refleksji nie będą tylko kwestie metodyczne, dydaktyczne, czy nawet religijno-moralne, ale przede wszystkim objawienie Boże, a więc proces zbawczy, dokonywany przez Boga w Chrystusie i Kościele oraz odpowiedź człowieka na wezwanie Boże⁵³. W duchu tak rozumianej katechetyki jej definicję sformułował ks. W. Koska, który określił ją „jako naukę o aktualizowaniu zbawczego spotkania człowieka z Panem Bogiem”⁵⁴. Przytoczona definicja

⁵¹ J. Boczar, *Katechetyka*, Lwów 1914, s. 8.

⁵² Por. M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, s. 23.

⁵³ Por. tamże, s. 25.

⁵⁴ W. Koska, *Katechetyka*, Poznań 1993, s. 9-10.

katechetyki jako nauki teologicznej jest jednak zbyt ogólną, można nią objąć także inne działania duszpasterskie Kościoła, niekoniecznie muszą one być związane jedynie z katechezą⁵⁵. Wydaje się, że przytoczona definicja katechetyki wywodzi się z wcześniejszych ujęć, które proponował już ks. F. Blachnicki. Wiązał on katechetykę najpierw z teologią przepowiadania słowa Bożego⁵⁶, następnie z mistagogią⁵⁷ i wreszcie z nauką o katechumenacie kościelnym⁵⁸.

Ksiądz F. Blachnicki podał następującą definicję katechetyki: „Katechetyka jako część teologii pastoralnej jest nauką o katechumenacie jako funkcji Kościoła zmierzającej do jego urzeczywistnienia się w katechumenach, czyli niedojrzałych w wierze przez katechezę, inicjację liturgiczną i wdrażanie do życia wiary (przedmiot materialny) z uwzględnieniem uwarunkowań wynikających z aktualnej sytuacji Kościoła (przedmiot formalny)”⁵⁹. Akcent eklezjologiczny wskazuje, że katechetyka staje się integralną częścią teologii pastoralnej ujętej jako nauka o urzeczywistnianiu się Kościoła we współczesnym świecie.

Można stwierdzić, że od czasu, gdy teoria katechezy zaczęła znacznie się rozwijać, dopracowywała się podstaw naukowych, zaczęto powszechnie w środowisku katechetycznym określać katechetykę jako naukę o katechezie⁶⁰. Na przedmiot materialny katechetyki wskazywano postugę słowa Bożego we współczesnym

⁵⁵ Zob. R. Murawski, *Pojęcie „katechetyki” w refleksji współczesnych autorów polskich*, s. 74.

⁵⁶ Ujmowanie katechetyki jako nauki o przepowiadaniu Słowa Bożego wiąże się z problemem określenia stosunku katechetyki do homiletyki. Ks. F. Blachnicki syntetycznie stosunek ten określał następująco: „przepowiadanie katechetyczne Słowa Bożego obejmuje część przedmiotu materialnego katechetyki, katechetyka nie utożsamia się więc z szczegółową teologią przepowiadania. Katecheza jest wprawdzie formą przepowiadania Słowa Bożego (i dlatego podpada pod kompetencje teologii przepowiadania) katechetyka natomiast nie jest tylko teorią katechezy, pojętej jako przepowiadanie Słowa Bożego. Dlatego notując jako pozytywne osiągnięcie związania katechetyki z teologią przepowiadania, w dalszym ciągu poszukujemy jej pełnej integralnej definicji”. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, s. 18; por. W. Głowa, *Relacje pomiędzy homiletyką a katechetyką*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, red. A. Kiciński, Poznań 2007, s. 102-121.

⁵⁷ Ujmowanie katechetyki jako mistagogiki wiąże się z problemem określenia stosunku katechetyki do liturgii. Ks. F. Blachnicki syntetycznie stosunek ten określał następująco: „Uznając słuszność postulatu ścisłego związania katechezy z liturgią, nie można się jednak zgodzić na utożsamianie katechetyki z mistagogią. Zadania katechetyki należy bowiem pojmować szerzej, łącząc je z ideą katechumenatu”. F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, s. 20; por. H. Słowińska, *Związki katechetyki z liturgią*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, s. 86-101.

⁵⁸ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, s. 16-25; por. B. Twardzicki, *U źródeł katechezy. Podstawowe zagadnienia z katechetyki fundamentalnej i materialnej*, Przemysł 2011, s. 8-29.

⁵⁹ F. Blachnicki, *Katechetyka fundamentalna. Skrypt dla studentów KUL*, s. 24-25.

⁶⁰ M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, s. 17.

świecie, na przedmiot zaś formalny katechetyki wskazywano katechezę jako ewangeliczną posługę pozaliturgiczną⁶¹. Uzasadniając powyższy podział, ks. M. Majewski stwierdzał, że „katechetykę interesuje Bóg i człowiek, relacje zachodzące między nimi, kultura ludzka i Objawienie Boże. W sposób szczególny jednak zajmuje się ona katechezą jako formą pozaliturgicznego przepowiadania Chrystusa i Ewangelii w celu rozwoju osobowej i wspólnotowej wiary”⁶².

W dalszym rozwoju myśli katechetycznej związanej z poszukiwaniem definicji katechetyki, a tym samym pewnej koncepcji katechetyki, wskazywano na autonomiczny wymiar katechetyki jako nauki teologicznej oraz na konieczność interdyscyplinarnego jej ujęcia.

Ksiądz M. Majewski, po przeprowadzonych badaniach nad aktualnym stanem refleksji katechetycznej, w jednej z swoich prac katechetykę definiował następująco: „Katechetyka jest autonomiczną nauką praktyczną, korzystającą z osiągnięć tak nauk teologicznych, jak i antropologicznych. Zajmuje się ona urzeczywistnianiem się Kościoła w zakresie formacji wiary osób i wspólnot”⁶³. Z przytoczonej definicji wynika, że katechetyka nie może ograniczać się do obszaru nauk teologicznych, ale powinna również obficie korzystać z doświadczeń, dorobku i metod badawczych różnych dyscyplin naukowych. Dlatego też ks. M. Majewski postulował, aby poszukiwać nowej koncepcji katechetyki, która byłaby „kompetentną dziedziną do proponowania, strukturalizowania i ukierunkowania katechezy kościelnej we współczesności, odnoszonej do przyszłości i odwołującej się do przeszłości”⁶⁴. Proponował on tzw. katechetykę integralną, która wyłaniałaby się z doświadczenia religijnego wierzących i Magisterium Kościoła, z nauczania eklesjalnego i badań naukowych. Katechetyka integralna byłaby, jak stwierdzał, „nauką autonomiczną korzystającą samodzielnie z osiągnięć nauk teologicznych, a zwłaszcza nauk teologii praktycznej z jednej strony oraz nauk antropologicznych, szczególnie zaś z psychologii, socjologii, pedagogiki i dydaktyki z drugiej strony”⁶⁵. Ksiądz M. Majewski postulował, aby podstawowymi zadaniami tak rozumianej katechetyki było gromadzenie doświadczenia katechetycznego, opis zjawisk i procesów dokonujących się w katechizacji, wysuwanie norm i wskazań dla całościowego i zróżnicowanego rozwoju katechezy oraz tworzenie teorii katechetycznych w dokonujących się przemianach we współczesnym świecie. Ponadto zwracał uwagę na konieczność tworzenia katechetyki

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ Tenże, *Metodologia katechetyki w teorii i w praktyce*, Kraków 1998, s. 64.

⁶⁴ Tamże, s. 45.

⁶⁵ Tamże, s. 45-46.

integralnej także i z tego powodu, że obecnie we współczesnej pluralistycznej myśli katechetycznej pojawiają się liczne kierunki, takie jak: kerygmaticzny, antropologiczny, hermeneutyczny, egzystencjalny, polityczny, terapeutyczny. Kierunki te z jednej strony przyczyniają się do ubogacania katechetyki, czyniąc z niej naukę pluralistyczną, z drugiej zaś stwarzają pewne niebezpieczeństwo. Dlatego katechetyka integralna, jak stwierdzał ks. M. Majewski, wspierałaby bogactwo i zróżnicowanie katechetyczne oraz integrowała i tworzyła określony system katechezy, który pozostawałby zgodny z Magisterium Kościoła⁶⁶.

Podobną myśl odnajdujemy w refleksji ks. P. Tomasika, który zwraca uwagę na konieczność poszukiwań nowych ujęć katechetyki oraz współpracy z innymi dziedzinami nauki, takimi jak pedagogika, socjologia i psychologia⁶⁷. Zwraca on jednakże uwagę także na niebezpieczeństwo redukcjonizmu katechetyki do wymiaru metodycznego, dydaktycznego czy pedagogicznego i jednocześnie postuluje poszukiwanie ujęcia szerszego, komplementarnego. Ponadto wskazuje na naukowy status katechetyki, który opiera się według niego na kilku rodzajach przesłanek:

- Normatywne przesłanki teologiczne, które obejmują głoszenie Ewangelii, świadczenia o prawdzie. Katecheza ma być prawdziwą służbą słowu, które zaprasza do dialogu.
- Przesłanki teologiczne dotyczące istoty słowa Bożego i wspólnoty eklezjalnej oraz pochodzące z stwierdzeń teologicznych, mających charakter dogmatów.
- Przesłanki z dziedziny nauk humanistycznych, warunkujące skuteczność działania w określonym kontekście kulturowym i społecznym, w jakim podejmowane jest dzieło katechezy⁶⁸.

Wymienione przesłanki uszczegóławiają powyższą refleksję, którą w sposób syntetyczny autor wyraził w definicji: „katechetyka jest dziedziną teologii pastoralnej, która podejmuje naukową refleksję nad katechezą”⁶⁹.

⁶⁶ Por. tamże, s. 46; por. R. Murawski, *Pojęcie katechetyki e refleksji współczesnych polskich autorów*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, s. 26-27.

⁶⁷ Autor postuluje konieczność współpracy katechetyki z pedagogiką ogólną, teorią wychowania, dydaktyką, pedagogiką społeczną, pedagogiką specjalną, andragogiką, pedeutologią. Wśród nauk pomocniczych katechetyki wymienia także socjologię, socjologię wychowania, socjologię religii, psychologię, psychologię wychowawczą, psychologię religii, psychologię społeczną. Zob. P. Tomasik, *Katechetyka fundamentalna*, w: *Historia katechezy i katechetyka fundamentalna*, red. J. Stala, Tarnów 2003, s. 207-210.

⁶⁸ Tamże, s. 211.

⁶⁹ Tamże, s. 201.

Z kolei ks. E. Alberich określił katechetykę następująco: „Katechetyka lub nauka katechetyczna jest dyscypliną zajmującą się katechezą w obszarze działalności duszpasterskiej Kościoła. Jej istnienie i zasadność są od dłuższego czasu niekwestionowane i powszechnie przyjmowane w ramach refleksji i działalności Kościoła (...) jest systematyczną i naukową refleksją nad katechezą, a jej funkcją jest rozumienie, pogłębienie i przewodzenie tej ważnej działalności wychowawczej i pastoralnej”⁷⁰. Ponadto stwierdził, że katechetyka posiada własną metodę, która odpowiada różnym wymiarom czy aspektom katechezy rozumianej jako proces lub akt. W katechetyce można według autora wyróżnić takie metody jak: techniki poznania i analizy rzeczywistości (psychologiczne, socjologiczne, historyczne); hermeneutyczne instrumenty interpretacji i rozpoznania (przede wszystkim teologiczne i filozoficzne); metody programowania i organizacji katechetycznej (metoda pastoralna, pedagogiczna, dydaktyczna); techniki ekspresji, komunikacji, interakcji, animowania grup; systemy oceniania⁷¹. Z uwagi na możliwość zastosowania wielu metod w katechetyce można stwierdzić, że jest ona nauką wielodyscyplinarną. Co więcej, jak stwierdził ks. E. Alberich, „dzisiaj uważa się za konieczne ukierunkowanie jej [katechetyki – R. Cz.] na interdyscyplinarność, rozumianą jako próbę podjęcia dialogu między poszczególnymi dziedzinami wiedzy, aby doprowadzić do interakcji pomiędzy różnymi procesami poznawczymi, jakie biorą udział w refleksji katechetycznej”⁷². Autor, uzasadniając konieczność interdyscyplinarnego traktowania katechetyki, mówi o jej dwóch duszach: teologicznej i pedagogicznej. Twierdzi, że katechetyka jest dyscypliną teologiczną oraz dyscypliną pedagogiczną⁷³. Powinna ona, pomimo pojawiających się trudności i napięć zachodzących między teologią a pedagogiką, szukać dla siebie właściwego miejsca, zachować tożsamość oraz dochować wierności Bogu i człowiekowi⁷⁴.

Ksiądz J. Bagrowicz z kolei podkreślił, że najnowsze dyskusje prowadzone na temat natury katechetyki jako nauki dotyczą jej związku z pedagogiką religii. Pedagogika religii, jak stwierdził, jest teorią przekazu religijnego rozumianego szeroko,

⁷⁰ E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, s. 11. 12.

⁷¹ Tamże, s. 13.

⁷² Tamże.

⁷³ Problem relacji katechetyki i pedagogiki religijnej w pracach swoich podejmował ks. M. Majewski, który odwołując się do literatury niemieckiej, twierdził, iż dostrzega się chęć podporządkowania katechetyki pedagogice, i odwrotnie, oraz tendencje równoległego ich rozwoju i wzajemnego współdziałania. Niezależnie jednak od różnic, autor stwierdził, iż powszechnie stawia się postulaty komplementarności obydwu dyscyplin. M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, s. 31-36; por. J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka. Podobieństwa i różnice*, s. 28-52.

⁷⁴ E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, s. 12-17.

katechetyka zaś bardziej odnosi się do kategorii teologiczno-eklezyjalnych. Pomiędzy tymi dwiema dziedzinami wiedzy istnieje ścisła zależność i współdziałanie⁷⁵.

Zakończenie

W powyższej refleksji syntetycznie przeanalizowany został proces zmian, jakim podlegała katechetyka, począwszy od XIX wieku. Najpierw katechetyka postrzegana była jako metodyka nauczania i jej praktyczne sposoby działania katechetycznego, następnie jako dydaktyka nauczania, obejmująca przede wszystkim zagadnienia procesu nauczania, oraz jako pedagogika religijno-moralna ze zwróceniem uwagi na podmiot katechezy. I wreszcie kolejny etap rozwoju katechetyki jako dyscypliny teologicznej, mającej na uwadze ścisły związek z Chrystusem i z Kościołem.

Konkludując, należy stwierdzić, że katechetyka, jako dyscyplina naukowa, została wzbogacona przez ostatnie stulecia nie tylko w wymiarze materialnym, ale także pogłębionego stopnia świadomości naukowej. Jej przedmiotem jest katecheza jako posługa słowa w Kościele, polegająca na nawiązaniu, podtrzymaniu i pogłębieniu komunikacji między osobą Boską i osobą ludzką⁷⁶. Ma ona kilka zasadniczych wymiarów. Ksiądz M. Majewski wskazuje na wymiar praktyczny, opisowo-empiryczny, normatywny i teoretyczny. Poprzez wymiar praktyczny utrzymuje ścisły związek z praktyką katechetyczną, poprzez wymiar opisowo-empiryczny katechetyka korzysta z doświadczenia katechetów, prowadzi badania empiryczne nad różnymi zjawiskami i weryfikuje stawiane postulaty pod jej adresem. Wymiar normatywny katechetyki realizuje się poprzez dochowanie wierności normom boskim i kościelnym. Normatywność swą czerpie ona z teologii, zajmującej się Objawieniem i życiem Kościoła. Wymiar zaś teoretyczny w katechetyce pojawia się w katechetycznej refleksji naukowo-metodologicznej, w poszukiwaniu współpracy z innymi naukami oraz samoświadomości naukowej. Biorąc pod uwagę powyższe wymiary, można uznać katechetykę za naukę normatywną, empiryczną i praktyczną⁷⁷.

⁷⁵ Zob. J. Bagrowicz, *Pedagogika chrześcijańska – pedagogika religii (religijna) – katechetyka. Podobieństwa i różnice*, s. 45; por. A. Kiciński, *Katechetyka a pedagogika religijna*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, s. 147-165; K. Misiaszek, *Katechetyka – katecheza – pedagogika religii. Refleksje na kanwie dialogu między katechetyką a pedagogiką religii*, w: *Katechetyka i katecheza u progu XXI wieku*, s. 166-186.

⁷⁶ M. Majewski, *Fundamentalne problemy katechetyki*, s. 36.

⁷⁷ Tamże, s. 36-37; por. M. Mendyk, *Katechetyka jako nauka*, w: *Wokół katechezy posoborowej. Księga Pamiątkowa dedykowana Ks. Biskupowi Gerardowi Kuszowi, wykładowcy Wydziału*

Podsumowując należy stwierdzić, że katechetyka od momentu wyodrębnienia się jako oddzielna dyscyplina naukowa przechodziła ewolucyjne przeobrażenia, doskonaląc i poszerzając zarówno swój zakres materialny, jak i samoświadomość naukową. Dzięki nieustannemu rozwojowi i poszukiwaniom katechetycznym, których nie można uznać za zakończone, dzisiaj, jak stwierdził ks. E. Alberich, katechetyka jawi się jako wiedza wielodyscyplinarna odwołująca się do zróżnicowanych metod naukowych. Co więcej, dzisiaj wydaje się koniecznością, aby katechetyka była ukierunkowana na interdyscyplinarność, rozumianą jako próba podjęcia dialogu z innymi dyscyplinami naukowymi, w celu skuteczniejszego zrozumienia i doprowadzenia do interakcji różnych procesów poznawczych, które biorą udział w refleksji katechetycznej⁷⁸.

Streszczenie

Katechetyka jest dziedziną teologii pastoralnej, zajmującą się nauką refleksją nad katechezą, katechizacją i chrześcijańskim wychowaniem do dojrzałej postawy wiary. Mimo że sama katecheza jest działalnością sięgającą początków chrześcijaństwa, to nie można powiedzieć tego samego o katechetyce, która ukształtowała się na przestrzeni ostatnich dwóch stuleci. Najważniejszymi czynnikami kształtującymi pojęcie i rozwój katechetyki był aktualny stan refleksji teologii pastoralnej, do której zaliczono katechetykę, sytuacja i samoświadomość Kościoła, jego potrzeby duszpasterskie oraz funkcjonująca w danym czasie mentalność. Decydującym czynnikiem kształtującym koncepcję katechetyki był rozwój pojęcia i rozumienia natury samej katechezy. Początki katechetyki, jako nauki, sięgają końca XVIII wieku. Katechetyka od momentu wyodrębnienia się jako oddzielna dyscyplina naukowa przechodziła ewolucyjne przeobrażenia, doskonaląc i poszerzając zarówno swój zakres materialny, jak i samoświadomość naukową. Można wyszczególnić cztery etapy rozwoju katechetyki: 1) katechetykę jako metodykę nauczania religii, 2) katechetykę jako dydaktykę nauki religii, 3) katechetykę jako pedagogikę religijno-moralną, 4) katechetykę jako naukę teologiczną.

Dzięki nieustannemu rozwojowi i poszukiwaniom katechetycznym, których nie można uznać za zakończone, obecnie katechetyka jawi się jako wiedza wielodyscyplinarna odwołująca się do zróżnicowanych metod naukowych. Co więcej, dzisiaj wydaje się koniecznością, aby katechetyka była ukierunkowana na interdyscyplinarność, rozumianą jako próba podjęcia dialogu z innymi dyscyplinami naukowymi, w celu skutecznego zrozumienia i doprowadzenia do interakcji różnych procesów poznawczych, które biorą udział w refleksji katechetycznej.

Słowa klucze: katechetyka, katecheza, interdyscyplinarność, teologia pastoralna

Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego, z okazji 65. rocznicy urodzin, red. R. Chałupniak, J. Kochel, J. Kistorz, W. Spyra, Opole 2004, s. 141-143; por. też G. Stachel, *Katechetyka*, w: *Słownik katechetyczny*, red. wyd. polskiego K. Misiaszek, Warszawa 2007, s. 392-393.

⁷⁸ E. Alberich, *Katecheza dzisiaj. Podręcznik katechetyki fundamentalnej*, s. 13; por. Z. Marek, *Podstawy i założenia katechetyki fundamentalnej*, Kraków 2007, s. 28-32.

IN SEARCH OF MODERN APPROACH CATECHETICS

Summary

Catechetics is a field of pastoral theology, dedicated to scientific reflection on catechesis, catechization and Christian education for mature attitude of faith. Although catechesis as an activity dates back to the beginnings of Christianity, one cannot say the same about catechetics, which was built over the past two centuries. The most important factors influencing the development of the concept and Catechesis were current reflections of pastoral theology, which included catechetics, the situation and the self-awareness of the Church, its pastoral needs, and functioning at a given time of mentality. A decisive factor in shaping the perception of catechetics was the development of the concept and understanding of the nature of catechesis alone. The beginnings of catechetics as a science date back to the late eighteenth century. Catechetics from the moment of extraction as a separate scientific discipline underwent an evolutionary transformation, improving and expanding both its range of material and scientific self-consciousness. We can specify four stages of development of Catechetics 1) Catechetics as methodology of religious teaching, 2) Catechetics as didactics of religious education, 3) Catechetics as religiously-moral pedagogy, 4) Catechetics as a science of theology.

Thanks to the continuous development and the search of catechetics, which cannot be considered complete, currently, catechetics appears as a multidisciplinary science referring to a variety of scientific methods. Moreover, today it seems necessary for catechetics to be focused on interdisciplinarity, understood as an attempt to engage in dialogue with other disciplines, in order to better understand and bring together the interaction of various cognitive processes, which are involved in catechetical reflection.

Key words: catechetics, catechesis, interdisciplinarity, pastoral theology